

Sunata, U. (2013). Göçmen işçinin sıla hasreti: Bir yabancılaşma hikâyesi, *Sosyoloji Dergisi*, 3. Dizi, 27. Sayı, 2013/2, 197-218.

Göçmen İşçinin Sıla Hasreti: Bir Yabancılaşma Hikâyesi

Ulaş Sunata*

Özet: Bu makale göç çalışmalarındaki *toplumsal soyutlamayı* ve kullandığı terminolojiyi kritik ediyor. Göç fenomenini analiz edebilmek için bir diğer kavramsallaştırmayı öneriyor: *toplumla ilişkide kişisel soyutlama*. Toplumsal soyutlamadan kaynaklanan göç politikasının en güzide örneği, 1960 ve 1970’lerde Almanya’nın adlarına “konuk işçi” (*Gastarbeiter*) diyerek davet ettiği geçici işçi göç programıdır. Bu programın sonuçları, alternatif olarak önerdiğimiz soyutlamanın tartışılması amacıyla, göç bağlamında ortaya konan edebî metinlerle birlikte yeniden değerlendirilmektedir. Bu çalışma, toplum ile ilişki içerisinde kişisel soyutlamaya uygun olan üç temel sosyal tipi –Simmel’in *yabancı* (*stranger*), Park’ın *marjinal adamı* (*marginal man*) ve Siu’nun *misafiri* (*sojourner*)– göç çerçevesinde ele alıyor ve özellikle göçmen işçi ile karşılaştırarak sıla hasreti konusuna odaklanıyor. Ek olarak, göçmen işçilerin sıla hasreti olarak yansıtılanın zaman-mekândan yabancılaşma olduğu, *uzağa özlem* ve *yakından korku* terimleriyle tartışmaya sunuluyor.

Anahtar Kelimeler: Göç, Konuk İşçi, Yabancılaşma, Sıla Hasreti, Mesai-Dışı

Homesickness of the Migrant Worker: An Alienation Story

Abstract: This paper criticizes *societal abstraction* and using its terminology in migration studies. It proposes another conceptualization in order to analyze the migration phenomenon: *personal abstraction in relation to the society*. Being situated as an epitome of the migration policy derived from the societal abstraction, the case of “guest workers” who migrated from Turkey to Germany in the 1960s and 1970s is re-evaluated in the alternative abstraction using literary texts to debate the consequences of the temporary labor migration program. The paper focuses on the phenomenological understanding of the migrant worker and his/her homesickness by means of revisiting three main social types complying with the personal abstraction in relation to the society: Simmel’s *stranger* (1908), Park’s *marginal man* (1921), and Siu’s *sojourner* (1952). Furthermore, the migrant worker’s alienation from space-time which is represented by homesickness is proposed as the main consequence of the migration in terms of *long-for-far* and *fear-for-near*.

Keywords: Migration, Guest Worker, Alienation, Homesickness, Home, Leisure

* Yrd. Doç. Dr. Bahçeşehir Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, ulas.sunata@bahcesehir.edu.tr.

Giriş

Göç tartışmalarında çoğunlukla ucuz emek gücünün, sermayenin ve bilginin hareketi ile değişen demografik yapılar üzerinde duruluyorsa da, göçmenlerin tecrübelerinin incelenmesi de önemlidir. Çünkü yeni sosyal ve siyasal değişimler göç çeşitlerini değiştirmektedir. Sömürgecilik sonrası dönemde, gelişmekte olan ülkelere gelişmiş ülkelere olan göç, tersi yönündekinden çok daha fazladır. Sonuç olarak, kültürel melezler artık “uygarlaşmış” denen uluslar içindeki yeni bölgelerde ortaya çıkmaktadır. Bu kültürel melezler çok farklı sosyal sınıflardan geliyor olabilirler, ama bu çalışma göçmen işçiler üstüne odaklanmaktadır. Çünkü onların sorunları daha sınırdan olduklarından dolayı daha belirgindir.

Genellikle göç bir kişinin ya da grubun yaşadığı yeri kalıcı olarak değiştirmesi olarak tanımlanır. Oysa bu tanımlama göçebelik, mevsimlik emek göçü ve turizm gibi doğası itibarıyla süreli/geçici olan hareketleri dışlamaktadır. 2. Dünya Savaşı sonrası yaşanan en büyük göç hareketi, o dönemde siyasal zeminde geçici bir şey olarak tanımlanmış olmasına karşın, 1960’ların ikinci yarısı ve 1970’lerin ilk yarısında Güney-Doğu Avrupa ülkelerinden Kuzey-Batı Avrupa ülkelerine yaşanan uluslararası emek göçüdür. Örneğin, Federal Almanya Cumhuriyeti *ekonomik mucizesini* gerçekleştirmek üzere göçmen işçileri davet etti ve Kuzey-Batı Avrupa ülkeleri arasında en büyük göç alan ülke oldu. Bu dönemde Almanya’da göçmen işçilere “konuk işçi” (*Gastarbeiter*) adı verilerek geçiciliklerinin hatırlatılması ana göç politikasıydı. Nitekim göçmen işçiler bu isimle tarihe geçmiş, literatüre girmiştir.

Almanya’ya 1960-1970’lerde giden işçi göçünün en büyük kısmını Türkiye’den gidenler oluşturmuştur. Nitekim Almanya’da göçmen işçi denildiğinde, bunu Türkiye’den gelenler temsil eder. Bu göç; nüfus mübadeleleri hariç, Türkiye’nin uluslararası göç fenomeniyle ilk kez karşılaşmasıydı. Yalnız Türkiye için değil, Almanya için de yeni bir fenomendi. Tıpkı göçmen işçiler gibi, bu iki ulus-devlet de ekonomik avantajları düşünürken aslında yaşanan göç ile baş etme mekanizmalarından yoksundular. Nitekim şimdilerde *entegrasyon politikaları* uygulayan Almanya hükümeti uzun yıllar, göç alan bir ülke olmadığını iddia etmişti. Özellikle son on yılda yurtdışında yaşayan “soydaşlar”a (Türk diasporası) yönelik yeni bir siyaset yürütmeye başlayan Türkiye hükümeti uzun yıllar gelen dövizler dışında göç veren bir ülke olduğunun farkında bile değildi.¹

Son yıllarda Almanya’da *ilk kuşak göçmenler* veya siyaseten doğru tabiriyle *göç arkaplanı olanlar* şeklinde anılmaya başlanan, yaklaşık yarım asır önce Türkiye’den Almanya’ya giden prototip göçmen işçinin deneyimi bu makalenin araştırma konusudur. Bu makale göçmen işçiler hakkında yazılan John Ber-

¹ Türkiye dış politikası bağlamında yapılan yenilikler değerlendirilmeyi beklemektedir.

ger'in *A seventh man (Yedinci adam)*, Aras Ören'in *Berlin üçlemesi* ve Renan Demirkan'ın *Üç şekerli demli çay* adlı kilit edebi metinlerinden de yararlanarak fenomenolojik bir anlayış benimseyecektir. Böylece, çalışmanın amacı, göçmen işçinin sosyal tip olarak analiz edilmesidir.

“Konuk işçilik” durumu, *toplumsal soyutlamanın* türevi olarak kalıcı olmayan göç hedefiyle yürürlüğe konan göç programlarının somut sonuçlarını gösteren bir örnektir. *Toplumla ilişkide kişisel soyutlama* bağlamında bu tarihsel durumu yeniden değerlendirmek göç politikası hakkında yeni bir düşünce sistemi sağlayacaktır. Bu analiz için, göçle ilişkili sosyoloji literatüründen yararlanılarak toplumla ilişkide *kişisel soyutlamanın* en ilginç örneklerinden olan üç önemli klasik ideal tip –Simmel'in *yabancı* (*stranger*) (1908), Park'ın *marjinal adamı (marginal man)* (1921) ve Siu'nun *misafiri (sojourner)* (1952)– incelenecektir. Öncelikle bu sapkın sosyal tipler tanıtılıp Türkiye'den Almanya'ya giden göçmen işçiler karşılaştırmalı olarak tekrar gözden geçirilecektir. Ardından, sila hasreti olgusunu anlamak için yabancılaşma kavramı göç bağlamında tekrar ele alınacak ve göçmen işçi olma noktasında kişilerin konumları ve kendilerini konumlandıkları zamansal ve mekânsal boyuttan yabancılaşmaları *zaman-mekândan yabancılaşma* adıyla sunulup açıklanacaktır. Son olarak, zaman-mekândan yabancılaşma kavramı, “*uzağı özlemek*” ve “*yakından korkmak*” terimleriyle ilgili sosyal tip çerçevesinde değerlendirilecektir.

Göçmen İşçinin Sosyal Tipler ile Karşılaştırılması

Göçmen İşçiye Karşı Simmel'in Yabancı

Simmel'in “yabancı” kavramı, bir yerden başka bir yere giden kişiye gönderme yapar. Bu gidişle ilgili özel bir sosyal pozisyon varsayımı veya belirlemesi bağlamında “yabancı”, “göçmen işçi” ile ilişkilidir.² “Yabancı” sosyal sistemin bir parçasıdır, fakat ona bağlı değildir. Buna benzer olarak, Türkiye'den giden göçmen işçiler ne Almanya'da doğmuş, ne de orada büyümüşlerdir. Simmel'in yabancı gibi, bu kişiler halen ikamet ettikleri topluma başından beri ait değillerdir.

Böylece yabancı, burada; geçmiş içerisinde değil, bugün gelip yarın da kalandan ziyade bugün gelip yarın giden gezgin olarak tartışıldı. Bir bakıma *olası* gezgin, hareket etmemesine rağmen; gelip gitme özgürlüğünün üstesinden bütünüyle gelemez. (Simmel, 1950, s. 402). [Çeviri bana ait]

Türkiye'den Almanya'ya giden göçmen işçilerin pozisyonu, Simmel'in *bugün gelen ve yarın da kalan* “yabancı”sı gibidir. Ayrıca, bu kişilerin Almanya'da ne kadar kalacakları da kesin değildir. Aslında her ikisi de kendilerini karşılayan toplumda geçici bir duruma sahiptirler. Göçmen işçilerin statüleri de

² Simmel, “yabancı”yı göçmen işçi olarak nitelemiyor. Ancak, bu benzerliği yazar kuruyor.

yine özel ve resmi olarak geçici şeklinde tanımlanmış, nitekim “konuk işçi” terimine misal teşkil etmiştir.

Sonuç olarak; bu zamansallık, kişileri sadece potansiyel “gezgin” (*Wanderer*) yapmaz; ama aynı zamanda *yarın gidebilecek kişi* yapar. Bu nedenle, göçmen işçi *bugün gelen ve yarın gitmesi gereken fakat yarın da kalan* bir figür olarak tasvir edilir.

Kimlik konuları ile ilgili olarak Simmel (1950) yabancının, yaşadığı toplumda yakınlık ve uzaklık birliğini tersten düzenlediğini söyler. Bu durum onun farkı üzerine vurgu yapmakla kalmaz, aynı zamanda onun özelliklerine dair bir genellemeye gidilmesine de sebep olabilir. Benzer olarak, Hall’un siyahî Karayıplı kimliğini açıklamak adına kullandığı iki vektörü bu bağlam için uygundur: *benzerlik ve devamlılık vektörü ile farklılık ve kopukluk vektörü* (Hall, 1990, s. 333). Bu iki vektör göçmen işçilerdeki kimlik oluşumunu anlamak için de uygulanabilir. Öncelikle benzerlik ve devamlılık vektöründe, göçmen işçi kendisine “milli terimler” içinde davranıldığını hisseder, adeta kendi kültürünün temsilcisi olarak görülür; bizim örneğimizde “Türk kültürü” gibi “ulusal olarak” ele alındığını hisseder. Örneğin Ören (1980, s. 201) Berlin şiiirinde göçmen işçilerin sesini şöyle dile getirir:

Artık ne söylenebilir? Türk’sek Türk’üz be!...
Anamız öyle doğurmuş, nüfusa öyle yazılmış.

Simmel’in kavramı, kuramsal bir araç olarak, çeşitli göçmen işçilerin türdeşleştirilmesinin altını çizmek için de kullanılabilir. Farklı milletlerden göçmen işçilerin tümü “konuk işçi” olarak adlandırılır. Bunlara ek olarak, Türkiye’den giden göçmen işçiler, farklı etnik veya mezhepsel gruplardan gelmelerine rağmen (Kürt, Arap, Laz, Alevi, Sünni vb.) *Türk* olarak algılanırlar. Daha spesifik şekilde, göçmen işçiler cinsel oluş, politik oluş, konuşan oluşlarıyla birey olarak görülmezler.

Berger’in söylediği gibi (1975, s. 87) “onlar farklı olmalı ve onlar aynı görünmeli: (...) her şey süreklilik içerisinde (...) her şey bir şeylerin parçası” [çeviri bana ait]. Göçmen işçi için uzaydaki her noktadan kurtuluş konusu tartışmalıdır. Buna karşılık Simmel’in yabancısı tamamıyla azat ve kesin sabitlenme içerisinde değildir.³ Aslında, göçmen işçinin pozisyonu, birçok noktadan kurtuluş sağlama değil, iki noktadan sözde bir serbest kalmadır. Bizim örneğimizde bu iki nokta, Türkiye ve Almanya’dır. Sözde özgürleşmenin yanı sıra, bu iki nokta üzerinden sözde sabitlenme, bir başka deyişle sözde bağ(lım) lılık ilişkisi de gelişir. Yarın kimin gideceği sorunu nedeniyle, göçmen işçinin bugünkü hayatı onun geleceği ile ilgili toplumsal beklentiler tarafından sosyal

³ “Eğer gezinme, boşlukta verilen her bir noktadan özgürleşmekse ve böylece bir noktada takılıp kalmanın kavramsal karşıtıysa, “yabancı” sosyolojik bir form olarak bu ikisinin birliğini sunar...” (Simmel, 1950: 402). [Çeviri bana ait].

olarak yapılandırılır. Simmel'in yabancı mekânsal boyutta göçmen işçiden daha serbesttir/özgürdür. Göçmen işçi sadece zamansallık içerisinde yaşamaz, aynı zamanda bu ilgili mekânsal ikililik (dualite) ile ilintilidir.

Takiben bahsedeceğimiz iki sosyal tip, Park'ın "marjinal adam"ı ve Siu'nun "misafir"i, Simmel'in bilinen kavramı "yabancı"dan etkilenmiş ve mekânsal ikililik içeriğinin ayrıntılarına katkıda bulunmuştur.

Göçmen İşçiye Karşı Park'ın Marjinal Adamı

Park (1964, s. 373) iki geleneğin etkisi altında sadece farklı değil ama muhalif kültürde olan iki toplumda yaşayan marjinal adamı bir sosyal tip olarak öne sürer. Park (1964, s. 354) marjinal adamı iki kültürün ve iki toplumun sınırında olan yani birbirine tamamıyla nüfuz etmeyen ve karışmayan olarak tanımlamıştır.⁴ Park'a göre (1964, s. 355), zaten çatışma, marjinal adamın zihninde oluşup onu "bölünmüş benlik" (*divided self*) haline getirir. Aslında kişilerin esas nitelikleri, tinsel dengenin, öz-bilincin eksikliği ve yerinde duramama duygusunun tedirginliği ya da moral bozukluğudur (Park, 1964, s. 356). Dickie-Clark'a (1966) göre, marjinal adam marjinalliğin genel sosyolojik kavramı gibidir. Yine de Dickie-Clark, Park'ın onu sosyolojik bakıştan uzak bir şekilde, daha çok kişiliğe ilişkin bir kavram gibi kullandığına inanıyor, öyle ki marjinal adamı belli bir zaman ve mekânda "mutsuz", "yarı acınaklı" ve "yarı komik karikatür" özellikleriyle birlikte ortaya çıkan bir kişilik tipi olarak okuyor (Dickie-Clark, 1966, s. 14-21). Aşağıda Ören'den yaptığımız alıntılar, göçmen işçide marjinal adamın bu üç özelliğini gösterir niteliktedir.

Ben bir kalabalığın içinde miyim, dışında mıyım?

Herkes bana bakar,
Sanki bir tek göz olmuş,
Herkes bana karşı (Ören, 1980, s. 237)

Ben, benden başkasını sevmem.
Ben, benden başkasına güvenmem.
Ben, benden nefret ederim.
Ben, senden nefret ederim.
Ben, hepinizden nefret ederim.
Ben, boğuluyorum sıkıntıdan.
Ben...

Ben... (Ören, 1980, s. 67)

⁴ Verena Stolcke (1995, s. 5) "çağdaş kültürel köktencilik iki birleşmiş varsayım üzerine kuruludur, birincisi farklı kültürler kıyaslanamaz; ikincisi ise, insanoğlu doğası gereği ait olduğu toplumun diğer toplumlardan üstün olduğuna inanır ve bu yüzden kültürlerarası ilişkiler 'doğal olarak' düşmancadır" [çeviri bana ait] diyerek Park'ı eleştiriyor. Ayrıca Stolcke (1995, s. 8) şöyle diyor: "Farklı kültürlerin hiyerarşik bir şekilde düzenlenmesi yerine, kültürel köktencilik onları her kültür kendi yerinde olacak şekilde mekânsal olarak ayırır." [Çeviri bana ait].

Park için (1964, s. 356) marjinal adam iki ayrı dünyada yaşar ve kısmen bu iki dünyaya da yabancıdır. Bu pozisyon göçmen işçi için de geçerlidir. Esasen, göçmen işçinin, ülkesinden ayrılışından itibaren iki toplumun da sınırında olduğu söylenebilir. Diğer bir açıdan göçmen, “Alman” toplumuna ne tamamen nüfuz etmiş, ne de nüfuz ettirilmiştir. Yeni geldiği ve şimdi yaşadığı toplumdaki diğer insanlar tarafından *bugün gelen ve yarın gitmesi gereken* olarak algılanır. Ören’den yaptığımız iki alıntı, göçmen işçinin bu algılanma biçimini yansıtmaktadır:

Gurbete çıkmak yaylaya çıkmak oldu;
Şimdi burdasın, şimdi kapı arkasında,
Sanki faraşla süpürge bize misal oldu... (Ören, 1980, s. 201)

Avrupa anladık,
Sokakları geniş, fabrikaları çok,
O da artık bize dar geliyor,
Biz de ona fazla... (Ören, 1980, s. 229)

İlk örnekte göçmen işçinin, kendisine ihtiyaç duyulmadığında kenara atılabilecek olmasına ilişkin endişesini görmekteyiz. İkinci örnekte ise, sitemkâr bir tonda gitmesinin zorunluluğu ile hesaplaşmaya çalıştığını okuyoruz.

Diğer bir açıdan, aynı göçmen işçi, göç etmesi nedeniyle “Türk” toplumuna ne tam anlamıyla nüfuz edebiliyor, ne de ettiriliyor. Özellikle, o; onun “ana vatan”ındaki diğer kişiler tarafından, *dün giden ama yarın dönmeyen* olarak algılanıyor. Yabancı gibi göçmen işçi de, yaklaşılan grubun bakış açısından tarihi olmayan bir birey gibi görülür. (Schütz, 1944, s. 502).⁵ Hem mekânsal hem de zamansal boyutta, göçmen işçi ne bunlardan biri ne de her ikisidir; ama hep ikisi arasındadır. Bu marjinal durum, baskın ya da hükümlerlik altındaki gruptan ayrılan, imkanları daha az gruplara üye olmak şeklinde tanımlanır. Green (1960, s. 11-12) marjinal adamı deneysel olarak analiz ettiğinde, iki faktör bulur: bireysel yönelim faktörü ve iki grup arasındaki bütün sebatsız engellerin varoluşu. Marjinal adamın her iki dominant gruba ve de kendi grubuna yöneliminde farklı formlar olabilir, çünkü kişinin sosyalizasyonu, belirlenmiş sosyal alan içerisinde kendisine sunulan rolü oynaması için hazırlanmış katı bir şey değildir. Aynı zamanda Dickie-Clark’e göre (1966), bireylerin sosyal grup kimliği saptama, reddetme ve kabul edilmeme gibi marjinal durumlara verdikleri reaksiyonlar ya da engellerin oluşumu, bireylerin dominant gruba, marjinal olmayan gruba, dahil olmaları ve kendilerine oradan sosyal kimlik edinmeleri zorunluluk olarak görülebilir. Tartışıldığı üzere,

⁵ “Yabancı için ev, yuva, memleket gibi kültürel kalıplar kırılmaz-değişmez tarihsel gelişimi ve *dünyanın göreceli doğal kavramsallaştırması* çerçevesinde sorgulanmaz bir referans olarak kişisel tarihsel biyografisinin sonucu olmaya devam eder.” (Schütz, 1944, s. 502) [Çeviri bana ait].

marjinal adam engellerin her birinden kaçma ya da onların ötesine geçme ve nüfuz etme yeteneğiyle, aidiyeti olabilecek farklı sosyal gruplar arasındaki karmaşada yaşar.

Göçmen işçiler, Almanya'da *konuk işçi* tabiri ile, Türkiye'de *gurbetçi*, hatta özel olarak *Almanca* şeklinde isimlendirilmişlerdi. *Öteki*nin retorik belirlemesinde kullanılagelen bu tür isimlerin olumsuz yan anlamları olduğunu söylemeliyiz. Bu yüzden; bu göçmenler Almanya'da "Türk-gibi" denilerek, Türkiye'de ise "Alman-gibi" denilerek ötekileştirilmişlerdir. Bir diğer deyişle, onlar iki farklı karşıt *öteki oluş* arasında salınırlar.

Park'a göre (1964, s. 375-6), ırkların, milletlerin, etnik grupların ya da kültürlerin çatışması sonucu yeni toplumlar, yeni insanlar ve yeni kültürler oluşur. Park'ın özellikle vurguladığı üzere, farklı kültür, etnik grup, gelenek ve ırklardan insanların ortak bir hayatta bir araya gelmesi ile, marjinal adam er ya da geç asimile olma sürecine girecek olan minimal bir sosyal üründür. (Park, 1964, s. 376). Sonuç olarak, *ağırlayan toplumdaki* ortak hayata atfen Park, asimilasyonu marjinal adam için kaçınılmaz bir aşama olarak ifşa eder. Simmel'in yabancı başlangıç olarak ele alındığında mekânsal ikiliğin bir noktası olan "ağırlayan toplum" için Park'ın sunduğu bu asimilasyon argümanına katılmayan Siu ise bir başka sosyal tip olarak "misafir"i (*sojourner*) öne sürer.

Göçmen İşçiye Karşı Siu'nun Misafiri

Siu'nun misafir sosyal tipi, onun Amerika'ya göç eden ilk Çinliler ve ABD'de çamaşırcılık yapan insanlar üzerine yaptığı saha çalışmasına dayanır. Siu (1952, s. 34) göçmen olan misafiri "kendi grubunun kültürüne sıkıca tutunan" ve "geçici olarak geldiği ülkeye kalıcı olarak yerleşmeye isteksiz" olarak tanımlar. Başka bir deyişle, misafir "hayatının birçok yılını yabancı bir ülkede asimile edilmeden geçirmiştir" (Siu, 1952, s. 34). Siu misafiri –marjinal adamdan farklı olarak– baskın grubun oluşturduğu toplum içinde kasıtlı olarak statü aramayan şekilde tanımlar. Sonuç olarak, o yaşadığı toplumdaki baskın dil, milliyet ve din ile ilgilenmez. Siu'ya göre (1952, s. 35), misafir etnomerkezci ve izole edilmeye eğilimlidir. Siu'nun açıkladığı gibi (1952, s. 39), ilgili hareket, yurt dışında sosyal izolasyon iken; evde sosyal beklenti ve statü şeklinde etnomerkezcilik ile de tanımlanabilir. Siu (1952, s. 35) misafirin asimile edilemediğini, hatta bunu onun istemediğini iddia eder. Misafirin durumu *yerleşme*, *izolasyon* ve *asimile olmama* aşamaları ile özetlenebilir. Alternatif bir uyarılma da evden uzakta bir ev yaratma şeklinde olabilir (Siu, 1952, s. 37). Ayrıca, misafir onun yeni ama dönemsel algılanan evinde, "gurur ve özlemleri, umut ve rüyaları, önyargı ve ikilemleri paylaşır ve onun geçici ülkesi hakkındaki düşüncelerini açığa vurur" (Siu, 1952, s. 37). O, ev sahibi olan toplumla olduğundan daha çok diğer misafirler ile bir sosyal çevreye sahiptir. Özellikle, misafirlerin özel hayatı, "ev sahibi kültür"den

ayrılma eğilimindedir. “*Misafir*, ortak çıkarlar ve kültürel miras temelinde kendi etnik grubundan insanlarla ilişki kurmaya eğilimlidir” (Siu, 1952, s. 36). Yine de o, baskın grup ile onun *işi* vasıtasıyla etkileşimdedir. Misafir, evindeki sosyal statüsü ve prestijini artırmak için işini hayatının merkezine alır. Aslında, onun esas amacı “çalışmak ve işini olabildiği kadar çabuk yapıp bitirmek”tir (Siu, 1952, s. 35). Göçmen işçide olduğu gibi, misafir *bugün gelen ve yarın gitmeye niyetli olan* bir sosyal tiptir. Özetle, Park’ın marjinal adamı göçmen olarak geldiği “ev sahibi ülke” tarafından asimile edilme eğilimi gösterir, ama Siu’nun misafiri “köken ülkesi”nde ona verilmiş olan asimile edilmiş pozisyonunu “ev sahibi ülke”de yaşamaya devam ettirme eğilimindedir. Başka bir deyişle, marjinal adam ve misafir mekansal dualitenin karmaşıklığı ile verdikleri mücadele bakımından birbirlerinden ayrılırlar. Almanya’daki Türkiyeli göçmen işçiler, Simmel’in *bugün gelen ve yarın da kalan* yabancıları gibi, aynı zamanda *yarın gitmeye niyetli* misafire de benzer. Özellikle, göçmen işçiler *yarın gitmesi gereken* figürdür. Sonuç olarak, onun konumu, gelecekteki istikameti için bir sosyal bütünlük gösteriyor.

Göçmen işçinin içinde bulunduğu şartlar, yaklaşılacak grupların bakış açısına göre her ne kadar alışılmışın dışında olsa da, onun *bugünkü* hayatı ile ilgili olan yabancılaşmasını artırır. Üstelik göçmen işçi, sürekli geri gönderilme endişesi ve kültürlerin çarpışmasından doğan şimdiki mekânından ve zamanından tecrit olma hali yaşar. Zaman-mekândan yabancılaşma konusuna başlamadan önce, yabancılaşmanın kuramsal aşamaları ve yabancılaşma kavramının göçmen işçilerin deneyimleri bağlamında değerlendirilmesi üstünde durulacaktır.

Tablo 1. İlgili Sosyal Tipler ile Göçmen İşçinin Karşılaştırması

İlgili Sosyal Tipler			Göçmen İşçi				
Kuramcı	Sosyal Tip	Özellikler	Geçerli mi?	Uygun Arkaplan	Sonuçlar		
Simmel	Yabancı	Geçici pozisyon	√	Geçici göç amaçlayan göç programları (konuk işçi davet eden ülkeler)	Ulusal terminolojiye göre farklılığa vurgu	Göçmeni öteki olarak etiketleme (Stigmatization)	
		Mekandan tamamiyle azat ve mutlak bağımlılık	×	Alternatif Mekansal dualitenin arasında salınım (ikili karşılık: “ağırlayan ülke”ye karşı “köken ülke”)			
Park	Marjinal adam	Bölünmüş benlik	√	Boyutlar	Sonuçlar		
			√	Zamansal boyut	Geçmiş olmayan kişi	Şimdiki zaman ve geleceği olmayan kişi	
		Marjinal durum	√	Mekansal boyut	Oradan gelen kişi	Burada olmayan kişi	
			√	İlgili Bulgu	Sonuçlar		
İkamet edilen kültür ile ilişkili olarak asimilasyon	×	“Öteki” oluş	“Ağırlayan ülke”de sosyal etiketlenme	“Köken ülke”de sosyal etiketlenme			
Alternatif				Kendi etnik göçmen kültürü ile ilişkili olarak asimilasyon			
Siu	Misafir	Etnomerkezcilik	√	İlgili Olgular	Sonuçlar		
				“Zaman-mekân”dan yabancılaşma	“Ağırlayan ülke”de sosyal izolasyon	“Köken ülke”de sosyal beklenti ve statü kaygısı	

Sıla Hasreti: Bir Çeşit Yabancılaşma

Göç Bağlamında Yabancılaşma Terminolojisi

Felsefede yabancılaşma terimini *Entfremdung* olarak ilk kez 19. yüzyılın başlarında kullanan Hegel'dir. Hegel (1977) için tecrübe eden bilincin bir modu olan yabancılaşma, hayatta temeldir; çünkü yabancılaşma olmadan mutlak akıl tamamen gelişemez. O mutlak aklın mükemmeliyeti sürecini üç aşamada tartışır: (i) birlik, (ii) ayrılmış karşıtlar ve (iii) yeniden birleşme. Bu yazıda, göçün aynı zamanda Hegelci yabancılaşma anlayışıyla anlaşılabilir detaylandırılabilceğini iddia ediyorum. Göç bağlamında Hegel'in yabancılaşmasının ilgili üç aşamasını, *toplumsal soyutlama* ve *toplumla ilişkide kişisel soyutlama* kavramsallaştırmaları ile inceleyerek açıklayacağım.

Toplumsal soyutlama, fenomeni bir bütün olarak belirlemek ve açıklamak için gözlemlenebilir toplumsal fenomenin bilgi içeriğinin indirgenmesi vasıtasıyla yapılan genelleme işlemidir. Bu, klasik anlayışın egemen olduğu göç çalışmalarında, özellikle de uluslararası göç alanında kullanılan en yaygın yöntemdir. Bu yüzdendir ki, yoğunlukla jeopolitik bir birim olarak *ulus-devlet*, kültürel bir birim olarak *ulus* ve vatandaşın aidiyetinin özcü sonucu olarak *vatandaş ile ulus-devlet arasındaki sözleşme*, göç çalışmalarındaki analiz birimi olarak kararlaştırılmış ve kullanılmıştır. Bu alanda; alıcı ülke, verici ülke, iten ve çeken faktörler, göç vermek, göç almak vb. kavramlardan oluşan terminolojinin kullanılması bundandır. Toplumsal soyutlama çerçevesinden göç projelerinin üç aşaması şu şekilde okunabilir: (i) tahrik edici bir faktör olarak göçten önce toplum birleşiktir; (ii) sonrasında göç olur ve birbirinden ayrı karşıt gruplar meydana gelir, bir nevi göçten sonra toplum ayrışır; ama (iii) asimilasyon veya entegrasyon vasıtasıyla beklenen sona yeniden birleşmeyle ulaşılır.

Bu soyutlamanın arka planında yatan esas varsayım çalışmaya devam eder: Her ulus bir bütün olarak kendi özgün karakterine sahiptir, hatta o kadar ki ulus devlet; vatandaşıyla kurduğu sözleşmesine uyumlu olan sosyal sistemi aracılığı ile hali hazırda kendi yurttaşlarını ya da daha genel olarak *göçmen olmayanları* asimile etmiştir. Ayrıca, bu varsayımdan göçün "düzensizlik" pozisyonunu içkin olarak yarattığını çıkarabiliriz. Sonuç olarak, bu soyutlamadan türeyen resmi politikalara baktığımızda, genellikle birbirini takip eden iki sürecin yaşandığını görüyoruz: uzun dönemde "normal olmayan" pozisyonlardan kaçınmak adına kalıcı olmayan göç programları üreten göç politikası ve ilgili göçün ardından "bozulan" durumu rahatlatmak için entegrasyon politikaları.

Kalıcı olmayan göç aslında hiçbir zaman geri dönüş ile sonuçlanmaz; çoğu, entegrasyon politikası ile devam eder. Almanya örneğinde de böyle

olmuştur. Ama bu noktada önemli ve düşündürücü olan, entegrasyon politikalarının, göçmen veya değil toplumdaki her kesim için olup, birlikte yaşayan kişilerin birbirlerine entegrasyonunu tanımlamaktan ziyade, sadece ilk ve sonraki nesil göçmenleri hedef almasıdır.

Her uluslararası göç deneyimi milli varlıklara ve özcü ulus-devletlere meydan okumayı içinde taşır. Papastergiadis'in (2000) savunduğu üzere; göç akışları ve göçün düzensizliğinin kaotik pozisyonlarla sonuçlanması yine de zorunlu değildir. Göç deneyimlerinin dünya çapındaki sürekli artışı ile göç "sıradanlaşan" bir sosyal eylem haline gelmiştir. Dahası, Edward Said "dünyevi oluş"u tarihsel olasılık ve hissi seçiciliğin özellikle metinsel objenin kendisi olarak yüzeysel seçicilikle aynı seviyede varolduğunu tartışır (Bhabha, 1994, s. 139-70). Belirli bir bölge ve nüfus ile birlikte ulus-devlet formasyonu, kurgusal kültürel sınırlar çizmeye yeltenir. Bu tartışmalarla kabul edilen ise metinsel nesne olarak göçün bu sınırları *yapıbozuma* uğrattığı iddiasıdır. Ayrıca kültür gerçekliği sorgulanır; çünkü herhangi bir kültür belli bir alanda kökleşmemiştir ve bu yüzden hiç kimse tamamen bir yere ait değildir. Gerçek şu ki, göçmenler ve göçmen olmayanlar arasındaki fark aslında toplumsal soyutlamadan türeyen yasal olarak belirlenmiş statülerden başka bir şey değildir. Sonuç olarak, göç çalışmalarında klasik kavramsallaştırma olarak toplumsal soyutlama, son yıllarda tartışmalı bir hale gelmektedir.

Öte yandan, toplumla ilişki halinde kişisel soyutlama dünyanın fenomenolojik vizyonunda genel bir sosyal tip olma süreci olarak tanımlanır. Bu soyutlama göç çalışmaları için dikkate alındığında, göçmenin üç aşamalı yaşam deneyimi genel olarak aşağıdaki gibi belirlenebilir. Göçmenin göç etmeden önceki durumu yabancılaşma öncesini ve bir "ev" e sahip olmayı temsil eden birlik halidir, daha sonra başka bir topluma göç ile birlikte yabancılaşmaya, sıla hasreti çekmeye ve aslında aidiyet boşluğuna atıf yapan birliğin bozulması aşaması vardır. Son olarak, ya tamamen birliğin bozulması ya da yeniden birleşmeye ulaşılır. İkinci aşama geçilmesi kolay olmayan yabancılaşma aşamasıdır. Hasretlik, göç bağlamında yabancılaşmanın ana belirtisi gibi görülmektedir. Ama daha önemlisi, sıla hasretiyle gurbette yaşam, yabancılaşmanın temsilinden başka bir şey değildir ya da daha amiyane bir dille yabancılaşmanın farklı bir biçimi olarak görülebilir.

Göçmen İşçinin Yabancılaşması Aslında Mesai-Dışında

Dünya nerede? Yaşamak için kullandığımız yeryüzü nerede? İnsanlık nereye gitti? Ben yalnızım... Kendi halkıma asla dönmeyeceğim başka bir gezegendeyim... Bilmediğim yaratıklarımı, benim dilimi konuşmayan, ruhları ve zihinlerine asla akıl erdiremeyeceğim. (Traven, 1980, s. 551) [çeviri bana ait].

Marx'ın yabancılaşma teorisi, kavramın ekonomik ve siyasi boyutunu sunar. Sosyal bilimlerde kullanılan kavram olarak yabancılaşma, çevresinden, üretim sürecinden, işin ürününden ya da kendisinden ayrılma ya da uzaklaşma olarak tanımlanır.⁶ 1844 *Elyazmaları*'nda Marx; burjuva-kapitalist ekonomik düzeninin altında yabancılaşmış iş gücünün koşullarını analiz etmiş ve üretim sosyal ilişkilerinin kapitalist şeyleşmesiyle ücretli emeğin, özel mülkiyetin ve değiş-tokuşun cisimleştirilmiş aracılığı ile emeğin yabancılaşmasını eleştirmiştir. İşçinin, kendi çalışması içerisindeki üründen yabancılaşması onun analizindeki kritik bir noktadır.

Diğer bütün işçiler gibi, göçmen işçiler de piyasada “kendi iş güçlerini bir meta gibi satma” özgürlüğüne sahiptirler (Berger, 1975, s. 82). Yine de, Berger (1975, s. 107) en düşük ücreti kazanmalarından ve en niteliksiz işlerde en az derecede güven altında çalışmalarından dolayı, göçmen işçilerin *alt-proleterya* olduklarını belirtir. Dahası, çoğu Almanya'ya göç ettikleri zaman köylülükten işçiliğe geçiş yapmıştır.⁷ Bunun anlamı, onlar göçmen olurken; aynı zamanda kendiliğinden işçi de olmuş olurlar. Onlar sadece işçi sınıfı olduklarından değil, hatta *alt-proleterya* olduklarından da değil, bunun yanında onlar için tamamen yeni bir sosyal alanda yabancı olduklarından daha fazla kısıtlıdır. Sonuç olarak, göçmen işçi Marx'ın yabancılaşmasından öte “çoklu marjinalleşme”yi (*multiple marginalization*) deneyimlemektedir. Bu özellikle “işten artakalan zaman” (*leisure time*) deneyimlerinde daha da açık hale gelir.⁸ İşten artakalan zaman bir sonraki çalışma günü, haftası ya da senesi için “yeni-den hazır hale gelme zamanı” (*recreation time*) olarak da kullanılır. Üretkenlik beklentilerini karşılamak için işçilerin aktif olarak hazır, rahatlamış, enerjik ve yaratıcı bir durumda olması kapitalist üretim tarzı içerisinde gerekliliktir. Her ne kadar işten artakalan zamanın, kapitalist sistem içerisine asimile olmanın en önemli araçlarını ihtiva ettiğini biliyor olsak bile; bu zamanın en azından zihinsel, psikolojik ve bedensel sağlık açılarından gerekliliği de aşikârdır.

Göçmen işçiler bu zamanı keyif alacak şekilde değerlendirmenin aksine, mesai saatinin bitimiyle birlikte “günün en zor kısmı”nı yaşamaya başlarlar.

⁶ Şöyle de denilebilir ki Marx, Hegel'in teolojik sorularını laikleştirmiştir.

⁷ Çoğu göçmen, Türkiye'deki kırsal alanlardan gelen işçi ve köylülerdi.

Onlar genellikle işten artakalan zamanda nostalji ve ütopyayla ilgilenirler. Çalışma zamanları göçmen işçilerin gelecekle için anlam yüklü iken, mesai-dışı vakit onlara işlevsiz ve anlamsız görünür, öyle ki nasıl geçeceği bilinmeyen bu zaman onları mutsuz eder. Ayrıca, Berger'in (1975, s. 171) yazdığına göre: "Mesai-dışı ona yabancıdır, çünkü ona gerçek yaşam olduğuna inandığı herşeyden ne kadar uzak olduğunu hatırlar" [çeviri bana ait]. Siu'nun misafiri gibi, göçmen işçi de baskın grup ile toplum hayatı içinde sosyal etkileşimden münferid olmaya eğilimlidir. Öyle ki; onun için uyumak iş sonrası zaman içinde en aktif ve olumlu eylem olarak görülür (Berger, 1975, s. 167). Göçmen işçi şimdiki zamanın şimdiki yaşamının eksikliğinin farkına varılmadan geçirilmesini sağlayan uykuyu bir sonraki çalışma gününe hazırlık için en faydalı eylem olarak görür. Sonuç olarak, kişiler bu yoksunluktan dolayı acı çekmez ve zaman geçip gider. Ne derler, "kişiler yaşamak için hayatlarını satarlar" (Berger, 1975, s. 86). Göçmen işçilerin şimdiki amacı yaşamak yerine çalışmaktır. Kişilerin şimdiki hayatları, tıpkı Siu'nun misafirindeki gibi, onların işleri üzerinden şekillenir. Bu nedenle, göçmen işçi sadece tek bir fonksiyona sahiptir: çalışmak, yaşamak değil.

Modern Batı düşünçesince varoluşçuluk; yabancılaşma kavramının öznellikle ilişkisi için farklı bir perspektif sağlar.⁹ Kierkegaard yabancılaşmış kendiliklerin, arzularını ifade ederken tereddütlü, belirsiz, değişken, tam tanımlanmamış olduklarını ve odaklanmadıklarını gösterir. Örneğin "bu benim", "bu benim istediğim" ve "bu benim ileride yapacağım şey" gibi ifadeleri söylemekte zorlanırlar. Bu ifadeler genişletilebilir: "Bu benim üretmek istediğim şey" ve "burası benim yaşamak istediğim yer". Göçmen işçinin kendi öznelliğine olan mesafesini anlatmak için; Berger (1975, s. 43) "onun göçü sanki başka biri tarafından hayali kurulmuş bir hayalin içindeki bir olay gibi (...) İşte bu yüzden onun yaşamı da başkası tarafından hayali kurulmuş yaşam sanki" [Çeviri bana ait]. Göçmen işçilerin bu paradoksal durumu; öznellik yerine Simmel'in yabancıсында "nesnelliğin spesifik tutumu"nu andırıyor. Nitekim göçmen işçiler "Ama biz o zaman neyiz? Kimiz? Kiminle biz buyuz?" diye sorar (Ören, 1980, s. 177).

Yabancılaşmayı kapitalist üretim ekseninde tanımlayan Marx; işine, kendi ürettiğine, kendine ve kendi çevresine yabancılaşma şeklinde boyutları ortaya çıkarmıştır. Ayrıca yabancılaşmanın güçsüzlük, anlamsızlık, kuralsızlık, izolasyon, kişilerarası yabancılaşma olmak üzere farklı boyutları da olduğundan bahsedilir (Schacht, 1970).

⁸ Diğer dillerde olduğu gibi Türkçede de izin, aylıklık, acelesizlik, serbest zaman, boş zaman, dinlenme, sefa vakti veya eğlence vakti diye tanımlayabileceğimiz bu zaman reel çalışma zamanı dışındaki vakittir ve bu makalede "işten artakalan zaman" olarak kullanılmıştır. Sadece zaman boyutuyla değerlendirmediğimiz için de, işten artakalan anlamıyla *mesai-dışı* terimi tercih edilmiştir.

⁹ Kierkegaard, Nietzsche, Heidegger ve Sartre gibi varoluşçu düşünürlere göre sosyal ilişkinin kaçınılmazlığıyla yabancılaşma insan varlığının olmazsa olmazıdır.

Ben ne buldum yaşamdan?
Ben onun yaşamını yaşamadığım için
Sanki o da hiç yaşamamış gibi geliyor bana. (Ören, 1980, s. 74)

Bu alıntı özellikle Marx'ın çevreye yabancılaşma bağlamıyla değerlendirdiği karşıdakini anlama veya *kişilerarası yabancılaşma (interpersonal alienation)* diye de anılan durumun yaşanmakta olduğunu gözler önüne sermektedir.

Simmel'e göre, yabancılaşma sadece moderniteye bağlı değildir, antropolojik bir fenomendir. Modern koşullarda, bu fenomen iki açıdan devam eder; modern üretimin özelliği olan *iş bölümü* ve modern endüstrinin *kapitalist yapısı*. Bu yüzden, yabancılaşma sadece özne ve onun ürünleri arasında değil, aynı zamanda özne ve onun büyüyen tüketimleri arasındadır. Simmel'e göre para, her şeye erişme hedefi olarak düşünüldüğünde, modern toplumlarda yabancılaşmanın sorumlusu, paranın egemenliği ve merkezietidir. Göçmen işçilerin amacı mümkün olduğunca çabuk şekilde maksimum parayı kazanmak ve tasarruf etmektir. Asgari miktarda tüketirler, geçmişlerini düşündükleri ve gelecekte daha iyi bir hayat istedikleri için çoğunlukla gelecekleri için yatırım yaparlar. Şu açıktır ki; onlar amaçlarını paranın egemenliği ve merkezieti üzerine kurarlar.

Genel olarak bilindiği gibi onlar ekonomik amaçlarla ve gönüllü olarak göç ederler. Bununla birlikte, onların mevcut yatırımları geçmişlerinde, "eski güzel" evlerinde "rüya" evlerini kurma şeklinde geleceğe referans ile belirir. Özetle, göçmen işçi zaman ve mekânda bir bölünme yaşamaktadır. Onun mekânsal ikilemi ve geçicilik ile ilgili deneyimlerini anlamak için, Türkiye'den Almanya'ya göç eden işçilerin yaşadıkları gurbetlik veya çektikleri sila hasretini aslında zaman-mekândan yabancılaşmanın şeffaf hali olarak sunup ayrınıltılandıracağım.

Zaman-Mekândan Yabancılaşma olarak Sıla Hasreti: "Kaybedilen Ev"

Zaman zaman ev hiçbir yerdedir (bell hooks, 1990, s. 148)
[Çeviri bana ait].

Park (1964, s. 350) göçü sadece bir hareket olarak değil aynı zamanda konut değiştirme ve ev bağlarının kırılması olarak tanımlar. Buna rağmen, Siu (1952, s. 39) misafirin göç deneyimini ev ve ağırlama kültürü arasında bir ileri bir geri hareket olarak tanımlamayı önerir. Anavatan bağı yurt dışına çıkıldığında tanımlanır ve periyodik ziyaretler misafirin ulvi amacının geri dönüş olduğunu doğrular niteliktedir. Siu'nun misafirin tutumları, görüşleri ve sosyal beklentileri hep evi ziyaret etmesi ve misafirin kendisine içkin anlamı ile birlikte şekillenir. Benzer olarak, Demirkan (1991, s. 96) her yıl Türkiye'ye yapılan ziyaretin göçmen işçinin kesin dönüşü için yaptığı bir hazırlık

olduğundan bahsediyor. Buna rağmen, Demirkan (1991, s. 28) Türkiye'ye yapılan her bir gezinin göçmen işçilerin yeni bir başlangıç umutlarını azalttığını; çünkü onların "eski güzel" evlerinde "rüya" evlerini bulamayacaklarının, hatta kendilerini "evsiz" hissedeceklerinin altını çiziyor. Aynı zamanda Berger (1975, s. 216) "kesin dönüşün olmadığını" söylüyor. Aslında, genel olarak bu dönüşün hiç gerçekleşmeyeceğine inanılır. Kesin dönüş yoktur; ancak göçmen işçilerin yaşamı için bir anlam sağlama miti olarak kodlanmıştır. Göçmen işçi evine varamamasına rağmen, bu mit onun daha az evsiz hissetmesini sağlar; çünkü o bilir ki o *hiçbir zaman ve hiçbir yere* gidemez. Ayrıca, ne onun çalıştığı yer ne de doğup büyüdüğü yer artık onun evi olamaz. Bu mit sadece bir hayal ya da bir kurgudur. Demirkan devam eder:

Zamanla anlayacaksınız. Bir insan hiçbir zaman kökünü terketmemeli. Burada hep yabancı kalacağız. O "yabancı" kelimesinin hüznü, aynı zamanda zavallı bir tonu vardı, salt kendini burada yabancı duyumsadığından değil, yerliler tarafından yabancı olarak gerçekte onay görmemesinden ve kendi ülkesinden de yabancılaşmaktan giderek... Ayrılış kararının hep pişmanlığını yaşıyordu. (Demirkan, 1991, s. 28-29).

Ev kavramı tanımı gereği dâhil ve hariç olmalardan (dışlama) oluşur. Başka bir deyişle, ev sadece görünür değil görünmeyen sınırlara da sahiptir. Yani ev kavramı tamamen fizikselin ötesindedir. Doğrusu, Berger (1975, s. 60) göçmen işçiyi hem bıraktığı hem de göç ettiği evinde geleceği olmayan kişi olarak düşünür.

Ne Almanya'daki "küçük ev"inde olmak ne de Türkiye'deki "büyük ev"inde olmak onu evine yaklaştırır. Sonuçta ev, göçmen işçi için tamamen kaybedilen bir nesnedir ve o şimdiki arzularını kaybedip sosyal düşlemin karmaşık formunda kaybettiği nesnesini arar. Freud'a göre, o kaybettiği narsistik aşk nesnesinin grubun haysiyeti için sınırlanmış arayışındadır ve bu nedenle kendisini yeniden keşfedemez (Bhabha, 1994, s. 136-70). İzole olma korkusundan dolayı, kişiler şu anki kültürün öz saygısı içerisinde ve onun için yaşarlar.¹⁰

Göçmen işçi herkesin bir kökünün ve evinin olması gerektiğine inanıldığı için, kendini köksüz hissetmek istemez. Berger'in (1975, s. 229) söylediği gibi, göçmen işçi için "evsiz olmak isimsizliktir." Aslında, kişiler sıla özleminin acı çekmekten ziyade evsizliği reddeder. Özet olarak, kişiler göç ettikleri andan itibaren mekânsal ikililik ve geçici kayıplar içerisinde yaşarlar.

Göçmen işçi evinden kaçan (*home-fugitive*) değildir; ama evini terkeder ve sonrasında kendi anayurdunda sosyal bir statü sağlamak için ev kaçağı olmadığını kanıtlama ihtiyacı duyar. Putnam'ın (1999, s. 95) önerisinden beri göçmen işçi "ev yapıcı" (*home-builder*) da değildir, sadece o birincil toplumuna atıfla kültürel kimliğini tanımlama ihtiyacıyla köklerini hissettiği ve güvende

¹⁰ Eğer kendi kökleri için olan bu narsist sevgi onun kültürel şovenist hisleriyle bütünleşirse, milliyetçi duygularının artması olası hale gelir.

olduğuna inandığı yerde yeni bir ev inşa eder. Ev (ocak veya memleket) konutların, köylerin, kasabaların ya da kişinin *daimi* olarak yaşadığı ve özellikle de aile üyelerinin ya da hane halkının bulunduğu yerlerin toplamıdır.¹¹ Ama kritik soru tam da bu noktada göçmen işçiler için oluşur: *Ev nerede?*

Aslında her şey, evin basitçe göçmen işçinin zihnindeki hayalî bir yer olduğunu gösterir. Kendi kendine yeten bir kendi ve evi çağrıştıran bir yer olduğu vakit ev billurdur; bölünmüş kişilikler ve ikili yerleşkeler ise ev kavramının tasavvurunu karıştırır. Sonuç olarak, kişiler ikamet ettikleri yerde, sürekli olarak sila hasreti içerisindeyler. Sıla özlemi de sık sık nostalji (geçmişe özlem) ve ütopya (geleceğe öykünme) durumudur. Göçmen işçi yurda geri dönmekle ilgili endişelidir. Kişilerin geçmişe özlemi, onların “eski güzel” ev ile ilgili geçmişlerini hatırlamalarını içerir. Kişilerin ütopyası ise en yakın gelecekte “hayal edilen” eve dönüş mitinin (efsanesinin) gerçekleştirilmesi ile ilgilidir. Göçmen işçiye göre, şimdiki zaman ve mevcut ikamet alanı, onların konuk statüleri nedeniyle geçicidir. Nitekim göçmen işçi zaman ve mekân ile ilişkisi içinde yakınlık ve uzaklık bağlamında karmaşa içindedir; yakın oldukları uzakta, uzak oldukları yakındadır. Bu paradoksal durum, yabancılığı, zaman ve mekândan yabancılışmayı oluşturur. Göçmen işçiler Türkiye ve Almanya arasında salınırlar, ne orada ne de burada yaşarlar. Bu durumun anlatısı edebi metinlerde çok iyi aktarılmaktadır. Örneğin; Demirkan (1991, s. 94) göçmen işçinin sesini “Kendimi ikiye ayırmış gibi duyumsuyorum. Bir parçam herhangi bir yerde ‘sarı havada’ asılı, burada, içerde biteviye, diğeri de dışarıda, her gün gördüğüm.” diyerek yansıtır. Ören’in de dile getirdiği gibi (1980, s. 192), “Sokağa çıksam ev uzak, / eve girsem sokak uzak.” Sanki kişiler şu anda yaşamaz ama geçmiş ile gelecek arasında bir yerde bulunurlar.

Park’a göre marjinal adam zaman-körüdür (*time-binding animal*) ve kişilerin eylemleri, geçmişleri ve geleceğe dair umutları üzerinden yansıtılarak kontrol edilir (Park, 1964, s. 358). Benzer olarak, göçmen işçi şimdiki zaman içerisinde geçmiş ve gelecek arasında salınır. Bu sosyal tip tek bir nokta yerine, geçmiş-şimdiki zaman-gelecek döngüsü içindedir, sonuç olarak da kişilerin geçmiş ve gelecekleri onların şimdiki zamanına karşı savaşı. Bu bağlamda, “her göçmen işçi bir geçiş içindedir. O geçmişini hatırlar, geleceği tahmin eder; amaçları ve hatıraları onun düşüncelerini iki tarafa uzanan bir trene çevirirler” (Berger, 1975, s. 64).

Böylece, geçmiş olmayan, yerinden edilmiş kişiler, şimdiki zaman ve mekân içerisinde kendilerini izole hissederler. Bu gibi zaman-mekânın “gerçek” noktalarından uzaklaşmalar, geçmişteki “eski güzel” yurda hasret ve gelecekte-

¹¹ Ek olarak, ev-yurt-memleket sadece aidiyet ana anlamıyla değil, aynı zamanda ataerkilli hiyerarşinin, toplumsal cinsiyetin, öz-kimliğin, barınağın, konforun, yetiştirilmenin, korumanın ve daha birçoğunun yan anlamlarıyla karmaşıktır (George, 1996).

ki “eski güzel” yurda dair hayal olarak ortaya çıkmıştır. Sıla hasretinin gerçekliği zaman-mekândan yabancılaşmanın temsiliyetinden başka bir şey değildir. Bu, göçmen işçilerin hayat deneyimi içinde geçmesi zor olan ikinci aşamadır.¹² Aslında, zaman-mekândan yabancılaşmak “uzağa özlem” (*long for far*) ve “yakından korku” (*fear for near*) gösterimleri ile anlaşılabilir. Bir yanda, göçmen işçinin her iki zamansal ve mekânsal boyut bağlamından uzak olma arzusu bulunur. Kişiler “eski güzel” yurtları ve “düşlenen” yurdu ve kendi geçmiş ve geleceklerini düşünürler. Kısaca, kişiler “uzağa özlem” içerisindedir. Diğer bir açıdan, kişiler şu anki ikamet alanlarına ve şimdiki zamanlarına uzaktırlar. Bu, onların “yakından korku” içinde yaşamalarıdır.

Demirkan'ın (1991, s. 95), “Bugün. Şimdi. Yarın değil, dün de değil. Hiç beklenmemeli, hiç saklamamalı. Bugün yaşamalı.” satırlarında görüldüğü gibi Demirkan gelecek için para biriktirmek ve yaşamak için beklemeye karşıdır. Onun önerdiği gibi, bugün, şimdiki zamanda yaşamak hayat için yarından çok daha önemlidir. Çünkü, O “hakikât”i (gerçeklik; *reality*) talep etmekten yanadır, bu bağlamda “gerçek” zaman olarak şimdiki zamanı ve temsilleri değil ama mevcut ikâmet edilen “gerçek” mekânı işaret eder. Eğer biri uzağa özlem ve yakından korku içerisinde yaşıyorsa, “gerçek” görmek için fazla yakındadır. Gerçeklik, gerçeğin kendisi dışında herhangi bir şeyle temsil edilemez. Eğer “gerçek” zaman-mekân başka şeylerle temsil edilir ya da mekân iki yerle ve zaman süreçsiz olarak varolursa; zaman-mekândan yabancılaşma meydana gelir ve sıla hasreti oluşur. Doğruyu söylemek gerekirse, uzay-zamandan yabancılaşma, zaman ve mekândan uzakta anılar içerisinde yaşamak ve düşlemektir ve sadece uzağa özlem ve yakından korku ile gizlenebilir. Göçmen işçi zaman-mekândan yabancılaşmayı deneyimler. Özellikle, kişilerin sıla özlemi gerçekliği, zaman-mekândan yabancılaşmasının temsilinden başka birşey değildir.

Sonuç

Göçmenlerin mekânsal boyuttaki geçici varoluş pozisyonları ve toplumla ilişki içerisindeki kişisel soyutlama bağlamında geçici göçmen işçi programının sonuçlarının analizinde göçmen işçinin uzay-zamandan yabancılaşması dikkat çekicidir. “Konuk işçi” durumunda ilgili yabancılaşma, özellikle göçmenlerin daimi olarak bütünleşemeyen aşamada kalmalarına sebep olan mekânsal ikiliği ve dönüşün yasal beklentisinin ağırlığını analiz etme imkânı verir. Yabancılaşma sonrası aşamaya geçme, tekrar bir araya gelme gayesi ancak mekânın çokluğa dönüşmesiyle mümkündür. Ek olarak, göç programlarında resmi olarak belirlenen ikamet süreleri ulus-devlet sınırlarının muğlaklaştığı ve siber âlemin ortaya çıktığı bir dünyada açıkça sorundur.

¹² Göçmen işçiler ya Almanya’da yaşamaya devam eder ya da Türkiye’ye dönerler; ama her iki durumda da yabancılaşmayı deneyimlemeye devam ederler.

Göçmen işçiler geldikleri ve buldukları kültürler arasında salınırlar, bu sebeple mekânsal boyutta ne orada ne buradadırlar. Öte yandan, zamansal boyut bağlamında şimdiki zaman içinde yaşayamazlar, ama gelecek ile geçmiş arasında bir yerde mevcudiyet bulurlar. “Gerçek” dediğimiz şeyin kendinden başka bir şeyle gösterilemeyeğini öngörelim. Geçmiş ya da gelecek ya da her ikisi birlikte “gerçek” zamanı gösteremezler. “Gerçek” yaşam alanı da başka mekânlarla gösterilemez. Göçmenin bu halini açıklayabilmek için, iki kavram kullandım: uzağa özlem ve yakından korku. Çünkü onlar uzağa özlem ve yakından korku ile maskeleyerek “gerçek” olanı temsil etmeyi denerler. Yersiz mekânları evsizliklerinin, süreçsiz zamanlarıysa yabancılaşmalarının bir sebebidir; “gerçek” zaman-mekândan yabancılaşmadır.

Göçmen işçilerin göçü çoğunlukla kendi seçimleri olarak meşru kılınmıştır. Hâlbuki yukarıda belirttiğim gibi onların göçleri tarihsel tesadüflerin bir sonucu ve hissiyatlı farklılığın bir nedenidir. Ek olarak, göçmen işçilerin amaçları; yaşamaktan ziyade, paranın, geleceğin ve “ev”lerinin hatırı için çalışmaktır. Onların yaşamları sadece işleri ile temellenmiştir. Böylelikle, yaşam ile işin bu yakınlığı ve onların taklitleri, yabancılaşmış göçmen işçi figürünü yaratır. Tıpkı bir makina parçası gibi, üretmekten ziyade seri halde yeniden üretime zorlanır. “Gerçek” hayattan bu çeşit bir yabancılaşma, geçmişe ve “eski güzel” evine bir özlem ile birlikte “eski güzel” evli bir gelecek rüyası yaratır. Sonuçta, bu yabancılaşmanın temsiliyeti sıla hasretinden başka bir şey olmaz.

Sunata, U. (2013). [Extended Abstract] Homesickness of the migrant worker: An alienation story, *Turkish Journal of Sociology*, 2013/2, 3/27, 214-218.

EXTENDED ABSTRACT

Homesickness of the Migrant Worker: An Alienation Story

Ulaş Sunata*

It was Hegel who in the beginning of the nineteenth century first used the term alienation (*Entfremdung*), in a philosophical manner. For Hegel, alienation, a mode for experiencing consciousness, was fundamental in life because without alienation the absolute mind cannot be fully developed. He discussed a three-stage process for the perfection of the absolute mind: unity, separated opposites, and reunion. I claim that migration can also be understood and elaborated with the Hegelian understanding of alienation. In particular, the three-stages may also be comprehensible in the context of migration, which I shall explain in terms of two conceptualizations – “*societal abstraction*” and “*personal abstraction in relation to the society*”.

Societal abstraction is the process of generalization by reducing the information content of an observable societal phenomenon to determine and explain the phenomenon as a whole. It is the most common method as the classical understanding procedure in migration studies, especially for the topic of international migration. Nation-states as geopolitical entities, nations as cultural entities, and acts between nation-states as essential states of belonging and citizens are determined and used as the units of analysis in migration studies. Hence, the usage of certain terminology in this field; e.g. receiving country, sending country, pull and push factors, immigration, emigration, etc. The three-stage migration project in terms of societal abstraction can be broken down as follows: Before immigration as an irritation factor, the society is united; then, immigration occurs and separated opposites emerge. The society after immigration is de-unified; and is ultimately expected to reach reunion by assimilation/integration. In the background of this abstraction, the main assumption continues to work on: every nation as a whole has a unique character so much so that the nation-state has already assimilated its citizens, or more generally “non-migrants”, by means of its social systems in accordance with their acts. This assumption can also be read as that migration immanently bringing about a “disordered” position. As a result, official migration policies derived by this abstraction have usually been ramified in

* Asst. Prof. Dr., Bahçeşehir University, Faculty of Arts and Sciences, Department of Sociology
ulas.sunata@bahcesehir.edu.tr.

two: temporary migration programs to avoid the “abnormal” position in the long-term and integration politics to relieve it. While temporary migration may however end up not actually returning; most integration politics target to migrants only and their descendants, but not people meeting them.

Every international migration experience is a challenge to the national entities and essential states. It can be claimed that the nation-state formation within the definite territory and population has tried to shape fictional and cultural frontiers, which are however deconstructed by migration itself as the textual object. Furthermore, the authenticity of culture is questioned, since not any culture is rooted in a certain territory, and therefore nobody completely belongs anywhere. As a matter of fact, the difference between migrants and non-migrants is actually based on nothing other than legally determined statuses derived from the societal abstraction. Consequently, the societal abstraction as the classical conceptualization in migration studies becomes controversial in the last decades.

Personal abstraction in relation to the society is the process by recognizing being as a generalized social type in the phenomenological vision of a world. When this abstraction is taken into account in migration studies, the migrant’s three-stage life experience can generally be determined as following. The condition of the migrant before emigration is unity, which refers to pre-alienation and having a “home;” then, with immigration to another society he/she is in the stage of de-unity, which refers to alienation and having a feeling of homesickness and actually a lack of belonging. Finally, he/she reaches either reunion or permanent de-unity. The second stage, which is not easy to pass, is the stage of alienation. One can argue that the main symptom of alienation in the context of migration as homesickness. But more importantly, it can be argued that homesickness is nothing, but the representation of alienation, or more exactly, a different type of alienation.

Since World War II, the largest migration movement has been the international labor migration in the 1960s and the 1970s from the South-East European countries to the North-West ones. On the one side, the Federal Republic of Germany invited many migrant workers into the country to achieve its “economic miracle” and became the biggest receiving country among the North-West European countries. However, the main immigration policy in Germany in that period kept reminding people that the migrants were temporary workers, deeming them *Gastarbeiter*, guest workers. On the other side, the largest amount of migrant workers who immigrated into Germany has been from Turkey. They are called *Gurbetçi*, even especially *Alamancı* in Turkey. These kinds of names as rhetorical determination for “the other” have negative connotations. Consequently, these migrants are known

not only as Turkish-like in Germany but also as German-like in Turkey. In other words, they do not have fixed names but oscillate between several.

This article will concern the experience of migrant workers who came from Turkey to Germany in 1960s and 1970s, lately called “the first generation migrant”. This case is an epitome displaying consequences of temporary migration programs as derivations of the societal abstraction as aforementioned. Re-evaluating this historical case in the context of personal abstraction in relation to the society will provide a new thinking format concerning migration policy. The article is not interested in the current debates on minority, parallel societies, multiculturalism, and diaspora. Instead, it focuses on phenomenological understanding of the migrant worker and his/her homesickness. together with contributions of some literal texts, namely Berger’s *A Seventh Man*, Ören’s *Berlin Poems* and Demirkan’s *Black Tea with Three Pieces of Sugar*.

In order to do this analysis, I examined three classical social types of personal abstraction in relation to the society in the sociology literature dealing with migration: Simmel’s *stranger* (1908), Park’s *marginal man* (1921), and Siu’s *sojourner* (1952). Firstly, these deviant social types will be presented and compared with the migrant worker from Turkey to Germany. Afterwards, the alienation concept will be revised in the context of migration, in order to understand the phenomenon of homesickness. To be more precise, the purpose here is to analyze the migrant worker as a social type and his/her homesickness as a different type of alienation. As the point of becoming the migrant worker, I will introduce and explain alienation from the temporal and spatial dimensions in which he/she is situated and situate himself/herself, namely *alienation from space-time*. Finally, alienation from space-time will be proposed in terms of *long-for-far* and *fear-for-near*.

Homesickness often refers to nostalgia and utopia. The migrant worker is concerned with returning home. His/her nostalgia contains recollections of his/her past related with his/her “good old” home. His/her utopia consists of the myth of returning to his/her “dream” home in the near future. The migrant worker feels isolated in the present place and time: being a displaced person without history. Such estrangement from “real” points of “space-time” emerges with both a longing for the past and “good old” home, and a dreaming of the future and “good old” home. It is transparent in the leisure time experience. Instead of enjoying the recreation time, the evening after work is “the hardest part of the day” for the migrant worker, since he/she mostly engages in nostalgia and utopia in his/her leisure time. The migrant worker’s leisure time without any recreation makes him/her unhappy, since

work-time is a meaning for the future, but time-off is dysfunctional and meaningless for him/her.

The analysis on the consequences of the temporary labor migration program in the context of personal abstraction in relation to the society mainly shows the migrant's existential position of temporality in the spatial dimension: the migrant worker's alienation from space-time. Specifically, the case of "guest workers" highlights the spatial duality and legal expectation of returning which make the migrants stay in the permanent de-unity phase. Aiming at reunion, which is passing to the stage of post-alienation, multiplicity of home, is required. Furthermore, the officially determined duration of immigration programs is explicitly problematic in a world with blurring national boundaries and existence of cyberspace.

Keywords: Migration, Guest Worker, Alienation, Homesickness, Home, Leisure

Kaynakça | References

- hooks, b. (1990). *Yearning: Race, gender, and cultural politics*. Boston: South End Press.
- Berger, J. (1975). *A seventh man*. Harmondsworth, Middlesex: Penguin Books.
- Bhabha, H. (1994). *The location of culture*. London: Routledge.
- Demirkan, R. (1991). *Üç şekerli demli çay*. M. K. Okan (Çev.). İstanbul: Real
- Dickie-Clark, H.F. (1966). *The marginal situation: A sociological study of a coloured group*. New York: The Humanities Press.
- George, R. M. (1996). *The politics of home*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Green, A. (1960). *A re-examination of the marginal man concept. Sociology: An analysis of life in modern society*. New York, McGraw-Hill.
- Hall, s. (1990). Cultural Identity and Diaspora. J. Rutherford (Ed.), *Identity: Community, cultural, difference* içinde London: Lawrence and Wishart, 1990.
- Hegel, G.F.W. (1977). *Phenomenology of spirit*. A.V. Miller (Çev.). Oxford University Press.
- Marx, K. (1844). *First Manuscript: Estranged Labour*. eserver.org/marx.
- Ören, A. (1980). *Berlin üçlemesi*. İstanbul: Evrim.
- Papastergiadis, N. (2000). *The turbulence of migration: Globalization, deterritorialization and hybridity*. Cambridge: Polity.
- Park, R. E. (1928). Human Migration and the Marginal Man. *American Journal of Sociology* 33, 881-93.
- Park, R. E. (1964). *Race and culture*. New York: The Free Press of Glencoe.
- Park, R. E., and Burgees, E. W. (1921). *Introduction to the science of sociology*. Chicago: University of Chicago Press.
- Puttnam, D. (1999). A Place to Learn, A Refuge and a Home. *Newsweek* 134, 94-5.
- Schütz, A. (1944). The Stranger: An Essay in Social Psychology. *The American Journal of Sociology* 49, 6, 409-507.
- Schacht, R. (1970). *Alienation*. New York: Doubleday and Company Inc.
- Simmel, G. (1908). *Soziologie: Untersuchungen über die Formen der Vergesellschaftung*. Berlin: Duncker & Humblot Verlag.
- Simmel, G. (1950). The Stranger. K. Wolff (Ed.), *The sociology of Georg Simmel* içinde London & New York: Free Press: Collier MacMillan.
- Siu, p. C.P. (1952). *The sojourner*. *American Journal of Sociology*, 58, 1, 34-44.
- Stolcke, V. (1995). *Talking culture. new boundaries, new rhetorics of exclusion in Europe*. *Current Anthropology* 36, 1, 1-24.
- Traven, B. (1980). *The treasures of B. Traven*. London: Jonathan Cape.